

Körmendi Lajos

Ötemiszuli Szalamat

Szerkesztő:
Bartha Júlia

Angol nyelvi fordító:
Ökrös Edit
Orosz nyelvi fordító:
Csanaki Egon

A művekről a reprodukciókat
Dede Géza készítette

ISBN 963 9145 12 2
Kiadja: Barbaricum Könyvműhely
Karcag, Hungary
Telefon: (59) 311-903

Felelős kiadó: Dr. Farkas Dezső

Tipográfia: Dede Géza

Készült a Karcagi Nyomda Kft-ben
Felelős vezető: Tankó Csaba ügyvezető igazgató

Barbaricum Könyvműhely
Karcag
2000

Ötemiszuli Szalamat

Magyar ember, de még kutató is meglehetősen ritkán fordult meg Közép-Ázsia hatalmas országában, Kazakisztánban: Vámbéry Ármin 1862-ben indult el világhírűvé vált útjára, Almásy György 1900-ban, majd 1906-ban gyűjtött állattani, földrajzi és néprajzi adatokat, Prinz Gyula 1906-ban járt a Tiensan vidékén, s értékes, pontos néprajzi megfigyeléseket tett. A legtöbbet Mándoky Kongur István turkológus járt gyűjtőúton Kazakisztánban. Főleg nyelvészeti adatokat gyűjtött Torma József, néprajziakat Bartha Júlia, s ugyancsak etnográfiai gyűjtést végzett a fotóművészet eszközeivel Kunkovác László. A legutóbbi időkig Almati (korábbi neve Alma-Ata) volt a kazak föld legfőbb városa, amelynek múltjáról ezt írta Almásy György: „A XIII. század végén a Dzsingisz kán örökségéből alakult Csagatáj kánság fővárosa volt, amelyből később a XIV. században Timur-lenk uralmának kiinduló pontja lett”. Ebben az ősi, s egyben hősi múlttal rendelkező városban él egy kazak művész, aki munkássága és magyar kapcsolatai miatt számot tarthat a magyarországi közönség érdeklődésére is.

Egy művésznek, tehát egy fokozottan érzékeny embernek, különösen fontosak lehetnek a megélt élmények. A cserkesz ősökkel bíró kazak festő és grafikus, Velitegi Ötemiszuli Szalamat nem mindennapi élményeket volt kénytelen átélni eddigi élete során. Az 1939-ben Sungáj aulban, a kazak-orosz határtól harminc kilométerre született művész Kazakisztán nyugati részén, egy Boszkuncsak nevű vidéken élt gyermekkorában: élénken emlékszik ma is a háború utáni nélkülözésre, az 1947-ben a szomszédságukban építeni kezdett katonai bázisra, az innen, Kapusztin-Jar területéről indított és csaknem a kazakok házáira visszahulló pilóta nélküli repülőgépekre, a veszélyes sugárzástól idejekorán meghalt emberekre, az egyre gyakrabban torzszülötteket világra hozó anyákra, a hat lábbal született lovakra, s emlékszik az 1951-ben kitelepített lakosságra is... Nem tudja kitörölni lidérces álmai közül az 1986. december 16-án Alma-Atában kezdődött tüntetéseket sem, a három és fél napon át az egyik téren álló fiatalságot, az őket körülvevő tankokat, krasznodári deszantosokat, s a vérengzést, a hóval együtt a halottakat a városon kívüli tömegsírba dúró gépeket, a sebesülteket, a szétvert fejű egyetemistákat... Ezekkel a szörnyűségekkel már örökre együtt kell élnie Ötemiszuli Szalamatnak.

Amikor kicsiny gyermek volt, már agyagból formált különböző figurákat, az iskolában pedig egyre jobban a művészet felé fordult érdeklődése. Az apja azonban (aki kolhozelnök volt) nem nézte jó szemmel fia művészet iránti vonzalmát, ezért Szalamatnak tanárképzőbe kellett mennie tanulni. Nyugat-Kazakisztán központjában, Uralszk városában szerzett kazak nyelv és irodalom szakos tanári diplomát, ezt követően ebben a városban tanított öt esztendeig, s csak ezután ment el Alma-Atába, a képzőművészeti főiskolára. Mégiscsak művész lett. Élete első kiállítását Magyarországon rendezte, amikor 1982-ben Mándoky Kongur István turkológus meghívására két hónapot töltött Budapesten és Karcagon. A hajdúböszörményi művésztelepen dolgozott két hétig 1983-ban, majd 1996. szeptemberében az abádszalóki művésztelep munkájában vett részt. Jónéhány kiállításon mutatta be grafikáit és festményeit, mégis a legelső, 1982-es budapesti tárlatát tartja a legfontosabbnak.

Ötemiszuli Szalamat művészetének három vonulata van: az elsőt a historizáló művek alkotják, a másodikba a népeletet megörökítő alkotások sorolhatók, a harmadikat pedig a szimbolikus, allegorikus megfogalmazású képei

adják. Az első két csoport realiztikus szemléletmódjával szemben a harmadik csoportba tartozó alkotásokon már az avantgarde eszközeivel is szívesen él.

Historizáló műveit, legalább részben, valószínűleg Szalamat irodalomtanári képzettségének és irodalmi érdeklődésének köszönhetjük. Mahambet, a költő és a vezér című linómetszete Ötemiszuli Mahambet költőt, a kazakok Petőfijét ábrázolja, aki Nyugat-Kazakisztánban fellázította a népet az oroszok ellen, és felkelést robbantott ki. A képen Mahambet szónokol a pusztában a kazakoknak, vélhetően az 1824-ben Oroszországba beolvasztott Kazakisztán szabadsága mellett. A Mahambet és Ijszataj című kép a felkelés vezetőit örökíti meg. Ötemiszuli Mahambet (1803-1846) és Tajmaruli Ijszataj (1791-1838) az 1836-1837-es nagy cárellenes felkelés kirobbantója Nyugat-Kazakisztánban, a Dzsajik (Ural) folyótól nyugatra lévő Narinban, azon a homokpusztaságon, amely mindkettejük szülőföldje és a felkelés központja volt. Mahambet manővere a címe annak a képnek, amely a felkelők egyik merész cselekedetének állít emléket: a felkelők át akartak kelni a Dzsajik (Ural) folyón, de meredek volt a folyó partja, a többi oldalról pedig az ellenség este bekerítette őket, reggel akarták a kazakokat lefegyverezni és lemészárolni, ám Mahambet csapata az éj leple alatt leengedte a meredek parton a lovakat, átkeltek a folyón, és reggelre kelve az oroszok már bottal üthették a nyomukat. Végül mégsem kerülhette el a sorsát a költő-hadvezér Mahambet: 1846-ban cárellenes felkelés miatt lefejezték. A Nyugtalan pusztá című linómetszet a kezében dombrát tartó Kurmangazi kazak zeneszerző emlékére készült. A népi énekes dalai nagyon hasonlíthattak Mahambet eszméihez, erre utal a cím, s az a tény, hogy Kurmangazit többször bebörtönözték.

Ötemiszuli Szalamat népiéletet bemutató művei két részre oszthatók: az elsőben a művész a hagyományos pusztai nomád életet menti képekre, a második csoportban pedig a kolhozba terelt kazakok mindennapjait örökíti meg. A Pusztai dallam című litográfia egy dombrás férfi és egy kőmadár nevű hangszeren (mint az okarina) játszó nő alakját fogalmazza meg. A népviseletben ülő figurák és a képet körbefonó ornamentika jelzik a népművészeti ihletést. A Reggel című linómetszeten már-már paradicsomi gazdagságúnak ábrázolja a pusztát a festő. Ez a valószínűtlen bőség csak egy olyan pásztor álma lehet, aki télen heteken át kószál utat veszve a felismerhetetlenné fehéredett pusztá hófúvásában, s azzal biztatgatja magát, hogy lesz még tavasz és nyár, eljön a dús legelők ideje is. A Kancafejés című linómetszet a pásztorélet egyik jellegzetes jelenetét adja vissza: a megkötött kancához odavezetik a kiscsikóját, mert csak így adja le a ló a tejet. Fejés után ebből a tejből készítik a kumiszt, az erjesztett kancatejet. A Cserebere című tollrajz azt a piacot mutatja be, ahol még nem használtak pénzt, hanem árut cseréltek árura. A Vetélkedés című kép egy kazak népi játékot, a kökpárt ábrázolja: lóháton ülő dzsigitek (legények) vetélkednek, hogy ki tudja egy kecske tetemét célba juttatni. A Leányfogó játék című munka is egy régi szokást rögzít: ha a legény utoléri a leányt, megcsókolhatja. Csakhogy a leánynak jó, az ifjúnak viszont rossz lovat adnak a játékhoz.

A kazakoknak a hagyományaik, a legtöbb szokásuk a kolhoz-korszakban sem változott meg egyik napról a másikra. A Délután című litográfián csak a kép baloldalán látható motorkerékpár jelzi, hogy a pásztor nehéz munkája, az itatás már a technika korában történik, s nem a nomád múltban. A Nyári gyakorlat című képnek csak a címe utal gyakorlatukat töltő diákokra, s csupán az elektromos birkanyíró eszköz jelzi a huszadik század második felét. Az Idő ritmusa összefoglaló cím alatt három linómetszetet készített Ötemiszuli Szalamat. A sorozat első darabja a Kaszpi-tengeri halászok, a második az Első fogás, a harmadik pedig A világos folyó, amely már az Ural (Dzsajik) halászáinak az életéből ad ízelítőt. Van még egy halászok című képe a művésznek, amely (az

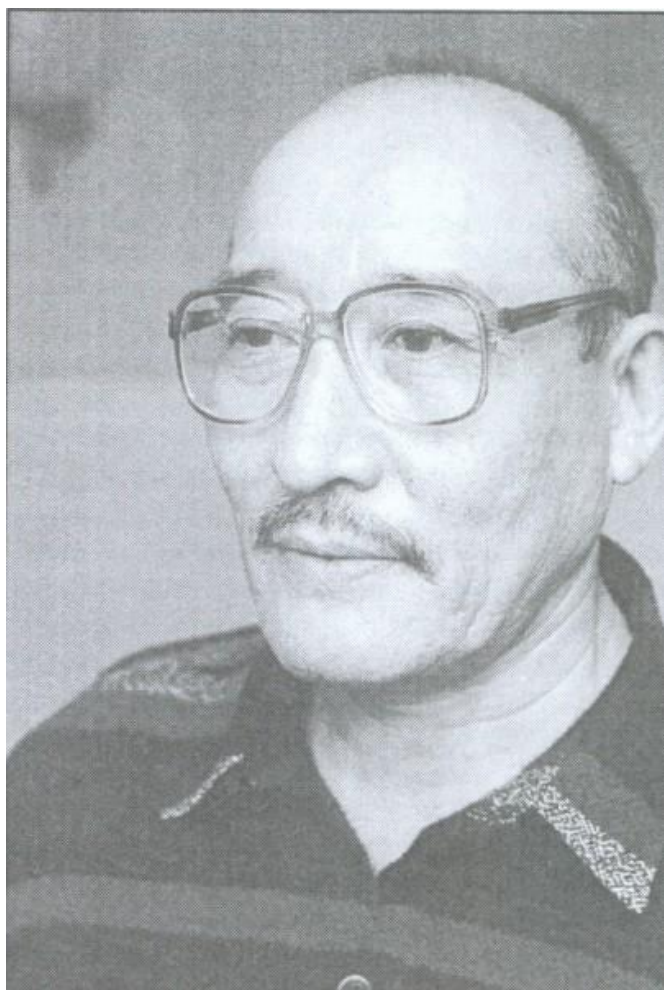
előbbiekkal együtt) gyermekkori élményein alapulhat. Ezek a kazak vizek híresen jó halászhelyek, a világ kaviártermésének nagy része is innen származik. Szalamat megfordult a halászok között, kiskorában például ráültették egy több méter hosszú halra, s nem ért le a lába. Tengerfenék a címe relieftervének: a megvalósult mű két falon látható Atirauban, a folyamhajózási hivatalban. A Csendes nap című litográfia a kazak falvakat gyakran járó Szalamat élményeit rögzíti: az egyik alkalommal egy fiatal lányokból álló brigádot látott, akik a tevéket fejték, hogy nehéz munkájuk eredményeként hozzájussanak a subathoz (tevetejhez), aminek komoly gyógyhatást tulajdonítanak Kazakisztánban. A Pihenés című litográfia a munkások pihenőjét fogalmazza művé. A Szovjetunióban szórakoztató brigádok jártak kolhozról kolhozra, kisebb koncerteket adtak, előadásokat tartottak. Egy ilyen jelenetet örökít meg az alkotó pihenő, teázó munkásokkal, akiknek dombrán játszik egy hivatásos szórakoztató. A Zenekar című pasztellképe már erősen stilizált, konstruktivista szemlélettel fogalmazza meg a különféle hangszereken játszó zenészek alakját, s képéhez felhasználja a kazak népi ornamentikát is. Az Ének című linómetszet is kordokumentum: a felhőtlen optimizmust parancsba adó korszakról hoz hírt, amikor a kazakok orosz tangóharmonika vidám kíséréte mellett buzgón énekelve mentek munkába a nyitott teherautón. Az Olvasztárok című linómetszet is ennek a hősinek nevezett és remélt korszaknak a dokumentációja. Az Atyai motívumok című tollrajzot egy vers ihlette, amely a hatalmas pusztán munkájuk után békésen élő kazakokról szól, akiknek a csendessége mögött erő van, és senki sem taposhatja le őket. Az Anyaság című pasztell örök témát dolgoz fel, ugyanakkor mintha a köznapit jelentősen túlemelkedne a kép üzenete, s gondolatokat indítana el a jövőt védő, azért aggódó jelenről a figyelmes nézőben. Erről a féltésről azonban a művész életművének harmadik csoportja szól igazán.

Ötemiszuli Szalamat, főleg az utóbbi másfél évtizedben, egy sor szimbolikus, allegorikus fogalmazású képet készített. A fiait kereső anya című olajpasztell a fiait a háborúból visszaváró anyát örökíti meg, aki a pusztában kerestében beleképze a felhőkbe a fiai alakját, s nem hajlandó elfogadni, hogy már sohasem jönnek vissza, mert meghaltak. Balladai tömörségű kép. A Család címet viselő pasztell mintha a huszadik századi változásokat megsínylő családok válságát fogalmazná meg allagorikus módon: a képen látható ló eleje a férfit, a hátulja a nőt jelképezi, amint ellentétes irányba próbálnak lépni. A kegyetlenség áldozatai című pasztell Szalamat gyermekkori és azóta szerzett élményeire épül. A fájdalmas tartású-arcú emberalak fölött a gombafelhő, mint valami óriási pók, megragadja, áldozatává teszi a kép központjában lévő figurát, amely természetesen a szovjet atomkísérleteket (Szemipalatyinszk, Kapusztin-Jar stb.) megszenvedő kazakságot jelképezi. Az ember okozta ökológiai katasztrófára utal a Senki neked, ha te nem magadnak című litográfia. A robbanás felől menekülő állatok révén próbálja a művész megéreztetni a rettenetet futurista stíluselemeket is felhasználó művén. A pusztítás képe a Huszadik század című pasztell. Egy nagy ököl mintha szétvágná mindent, például egy egész planétát. Érdekes gondosan megnézni a részleteket: az ököltől balra egy galamb (nyilván a béke jelképe) feje és teste sejlik elő. Az ököltől jobbra mintha egy állat feketésszürke mancsa látszana, ettől jobbra pedig egy lefelé zuhanó repülőgép található. A huszadik században végleg egyértelművé vált, hogy az ember veszélyesebb a vadállatnál is, sugallja a mű. Párbeszéd a címe annak a pasztellnek, amely a világ megosztottságát állítja középpontba. A Föld és egy életfa látható a képen, s két egymásnak feszülő arc, nyilván a párbeszédet folytatóké. A függöny talán a párbeszéd körüli politikai színjátékra utal. Kapusztin-Jar élményei kísértének a Pusztai monda című képen. A kazakok lakásául szolgáló nemezsátor egy markológép-szörnyeteg ölelésében, háttérben a mindent eluraló és elpusztító technika, leginkább haditechnika. A kép

felső részén egy rakéta kilövése látszik, s a kilövőállvány elemei úgy meredeznek, mint egy sárkány fejei. Apokaliptikus vízió ez is, amely, sajnos, minden négyzetcentiméterén kemény valóság-elemekből áll össze. A Hazárdjáték című litográfia az 1986-os diáktüntetések hatására készült, ám mint a legtöbb, társadalmat bíráló téma esetében, ezt sem fogalmazhatta meg a Szovjetunióban a művész másként, mint áttételesen. A Peresztrojka című pasztellen mintha az óriásbirodalom szétesését fogalmazta volna meg Szalamat: csillag, kard, a csillag mögött hajókormányra emlékeztető tárgy, amelynek a fogantyúi kiadnak három „C” betűt, melyhez a kard markolata adja a „P” betűt, vagyis a Szovjetunió nevének rövidítését (CCCP). Még Lenin profilja is elősejlik a csillag jobboldali ága helyén. Ledől a bálvány, darabjaira hullik a nagy birodalom, és irányíthatatlanul száguld a talányos semmi felé, sugallja a kép. A folyamat persze elképzelhető fordítva is: nem szétesik, hanem összeáll – de ez már fölöttébb fenyegető olvasata az alkotásnak.

A Találkozás című pasztellt a művész Abádszalókon készítette. Az organikus formák egy ölelkező párt sejtetnek. A pusztulással és fenyegetettséggel foglalkozó képek után 1996-ban már inkább a szerelem, a remélt születés, tehát az újra felfedezett emberi értékek felé fordul az alkotó. De ekkor ő már a független Kazakisztán polgára. A Repülés az életen át című pasztell ugyancsak a Tisza-tó mellett lévő Abádszalók művésztelepén készült. Párkapcsolatról, hűségről, családról beszél itt a művész a maga sajátos formanyelvén. A visszanyert jövő harmóniájáról. Lehet, hogy nem csupán Kazakisztán életében nyílt új fejezet a kilencvenes évek elején, hanem Szalamat munkásságában is?

Ötemiszuli Szalamat a kazak sors festője, megrajzolója. Még a Szovjetunióban, a kemény orosz elnyomás idején a história felé fordult, a nagy kazak költő és hadvezér, Mahambet oroszok elleni, a szabadságért lázadó lelkesítő példáját mutatta fel. Ugyanebben az időszakban mives munkákon értékmentő tevékenységbe kezdett azzal, hogy az ősi kazak kultúra és élet még fellelhető elemeit képekbe emelte. Dokumentált is azzal, hogy művek egész sorában rögzítette az ősi kultúra és hagyományok felbomlását eredményező kollektivizálás mindennapjait. Az utolsó periódusban az erőszakkal összetákolt óriásbirodalom emberellenességét fogalmazta meg vízióiban. A független Kazak Köztársaság megszületése óta Ötemiszuli Szalamat apokaliptikus zaklatottsága elmúlt, régi-új értékek keresése jegyében alkot. Talán egy új alkotói korszak kezdődik mostanában.

Ötemiszuli Szalamat

(Fotó: Bartha Júlia)

Családi körben. Balról jobbra: Galja, a feleség, Anar, Budapesten tanuló lánya,
középen a festőbarát Szaken leánya és Nariman, Szalamat szobrász fia

(Fotó: Bartha Júlia)

Nariman a saját szobraival

(Fotó: Bartha Júlia)

Györfy István szobránál Karcagon

(Fotó: Bartha Júlia)

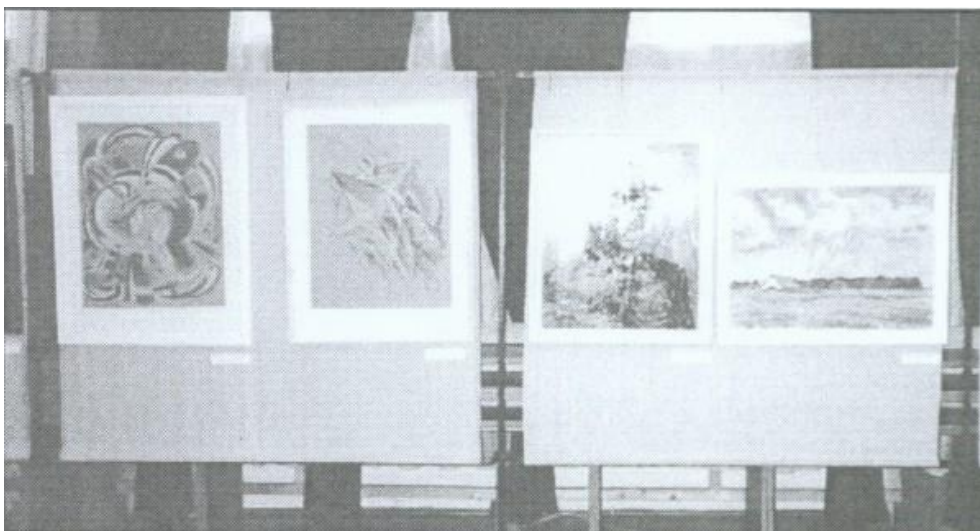
A Kazak Kultúra Napján Szaken kiállításon a Nagykun Múzeumban
Karcag, 1996

(Fotó: Bartha Júlia)

Mándoky Kongur István emlékművénél Karcagon

(Fotó: Bartha Júlia)

Szalama képei az Abádszalóki Nemzetközi Művésztelep kiállításán 1996-ban
(Fotó: Bartha Júlia)

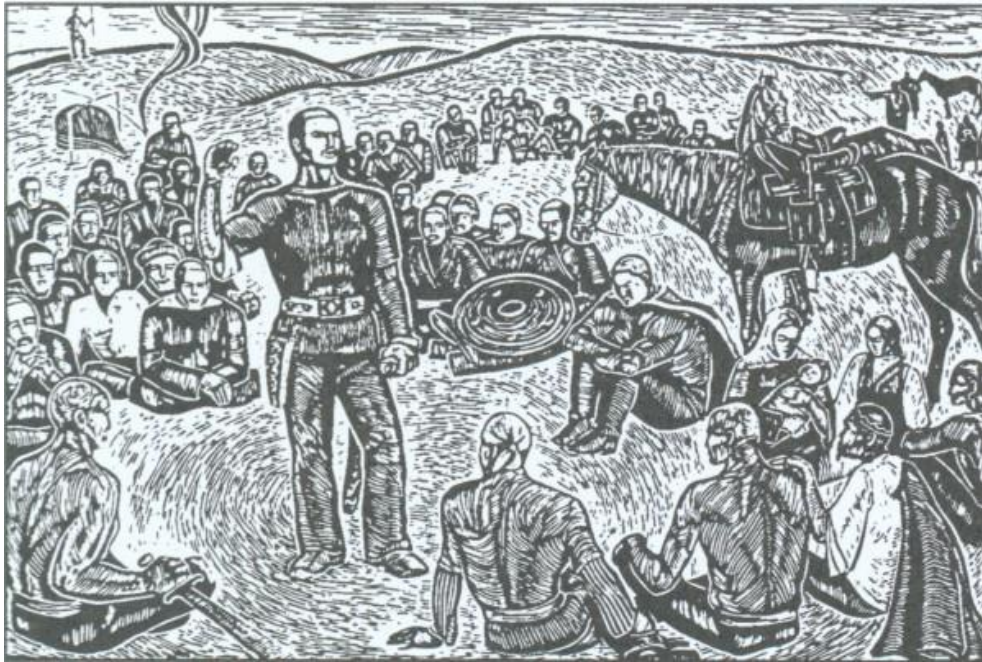

Magyar művészbarátokkal 1996-ban
(Fotó: Bartha Júlia)

Körmendi Lajos íróval Abádszalókon

(Fotó: Bartha Júlia)

Mahambet, a költő és vezér (linómetszet)

Mahambet és Ijszataj (ceruza)

Mahambet manóvere (ceruza)

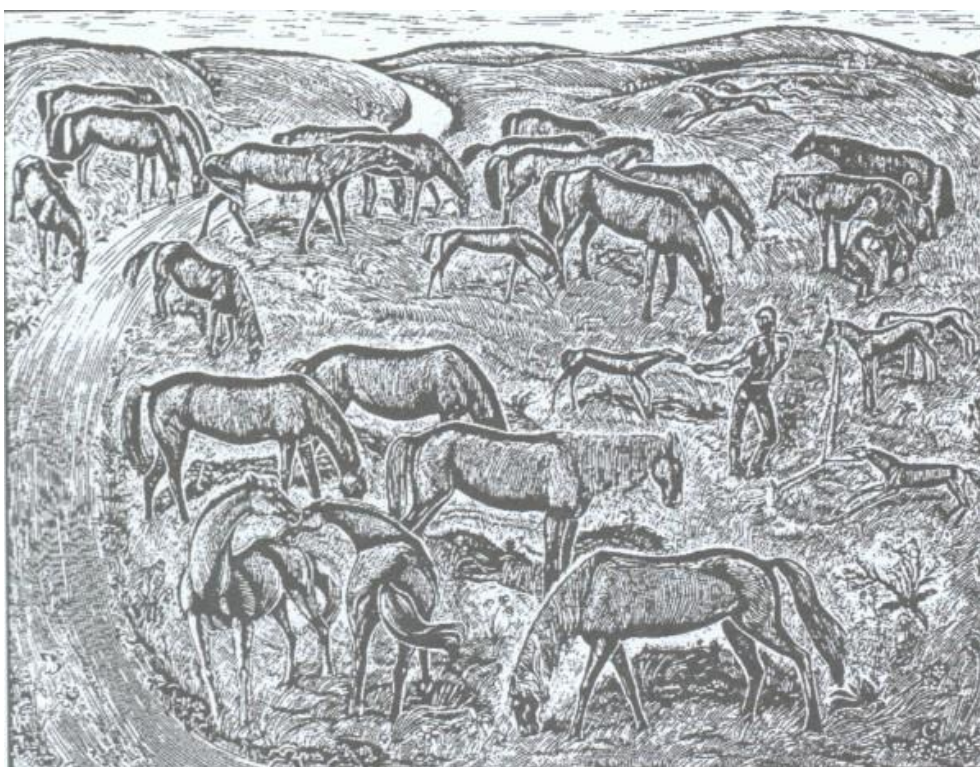
Nyugtalan puszta (linómetszet)

Pusztai dallam (litográfia)

Reggel (linómetszet)

Kancafejés (linómetszet)

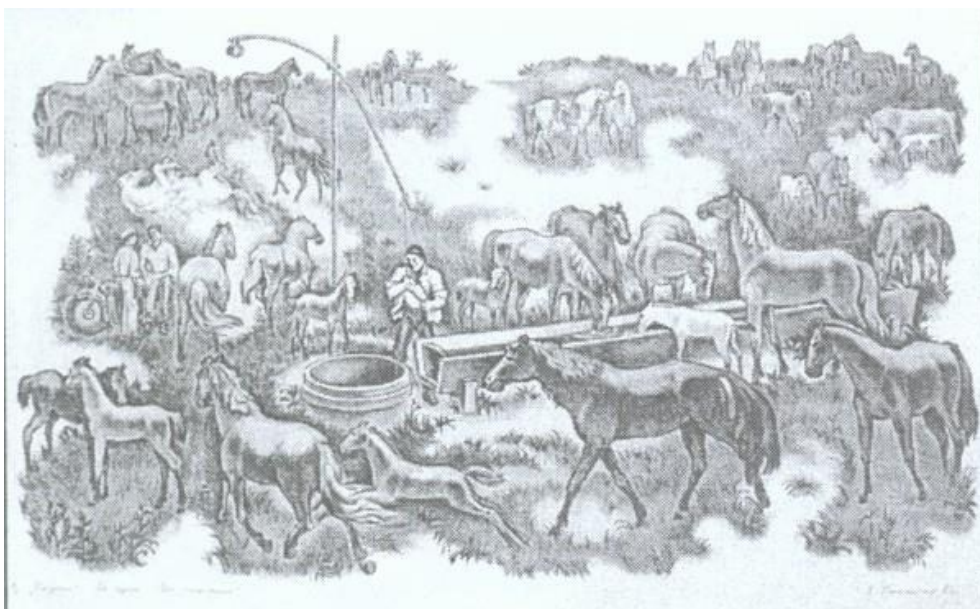
Cserebere (tollrajz)

Vetélkedés (litográfia)

Leányfogó játék (litográfia)

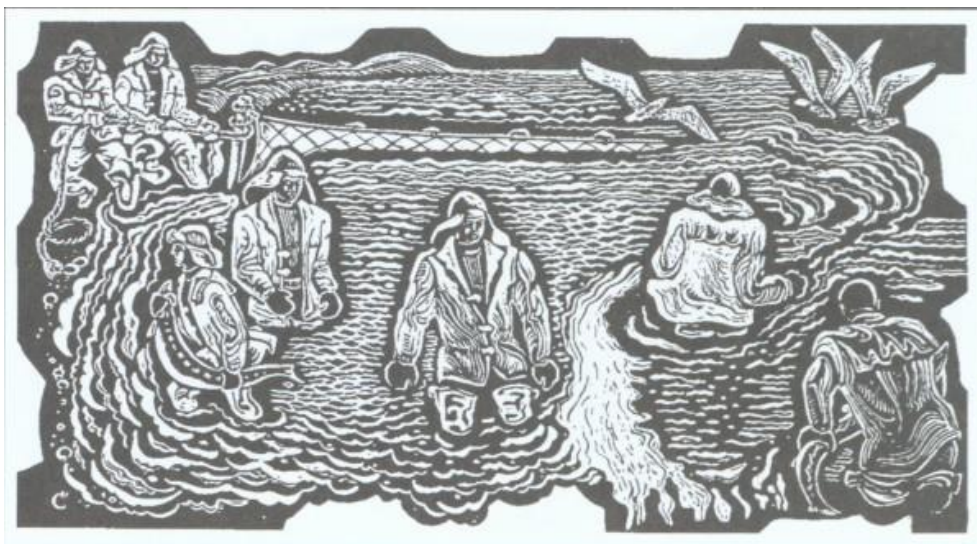
Délután (litográfia)

Nyári gyakorlat (litográfia)

Az idő ritmusa I.
Kaszpi-tengeri halászok (linómetszet)

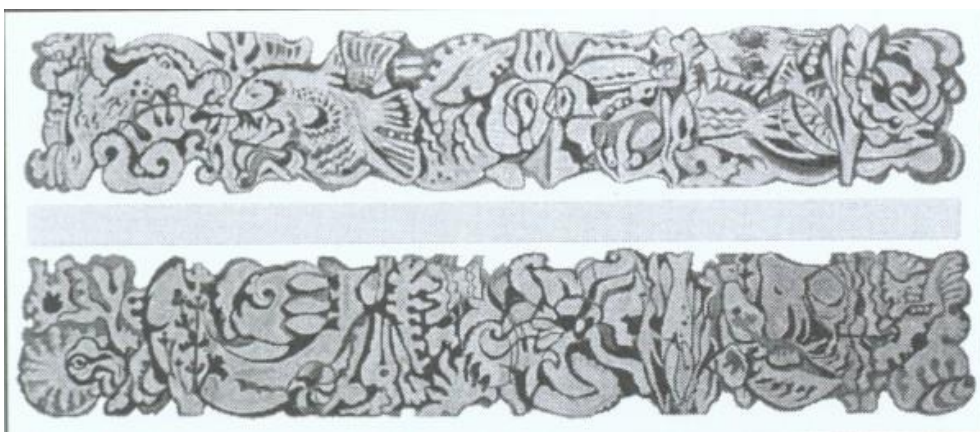
Az idő ritmusa II.
Első fogás (linómetszet)

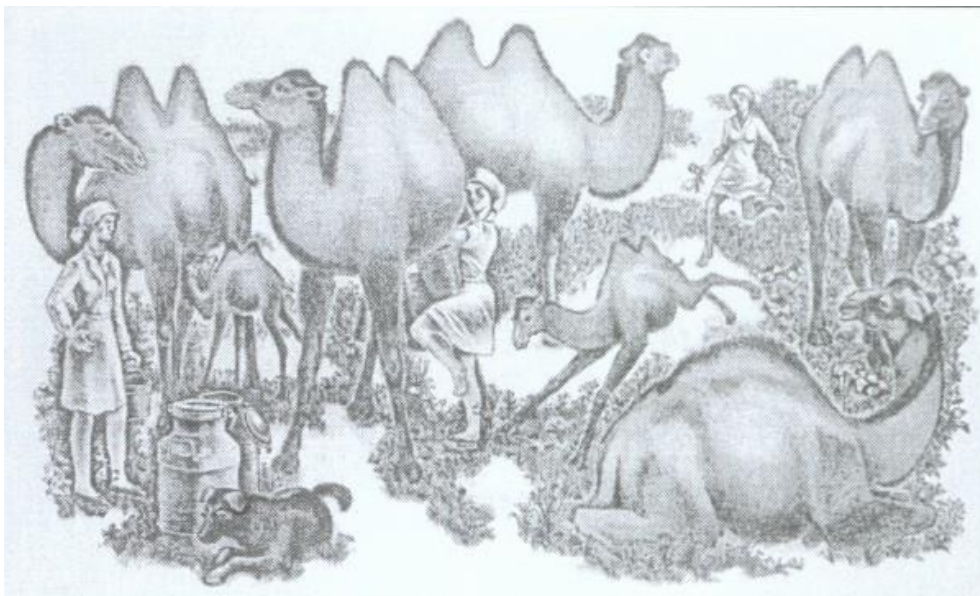
Az idő ritmusa III.
A világos folyó (linómetszet)

Halászok (litográfia)

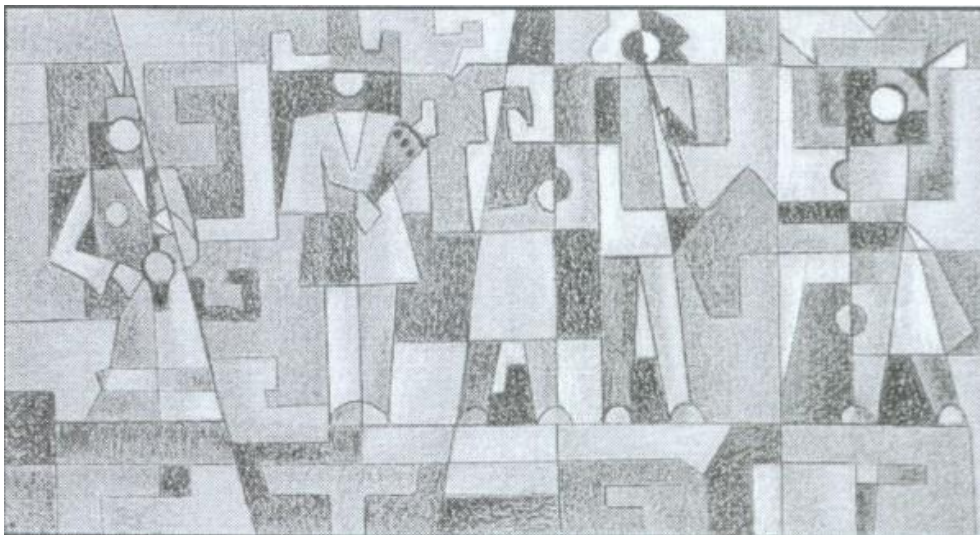
Tengerfenék (gouache, akril)

Csendes nap (litográfia)

Pihenés (litográfia)

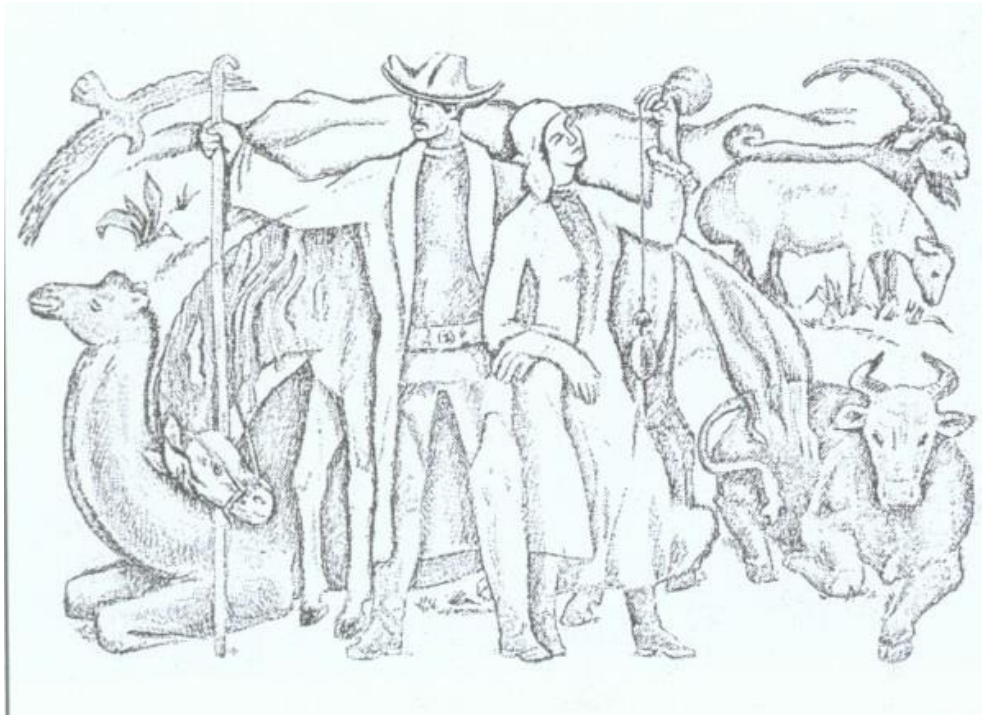
Zenekar (pasztell)

Ének (linómetszet)

Olvasztárok (linómetszet)

Atyai motívumok (tollrajz)

Anyaság (pasztell)

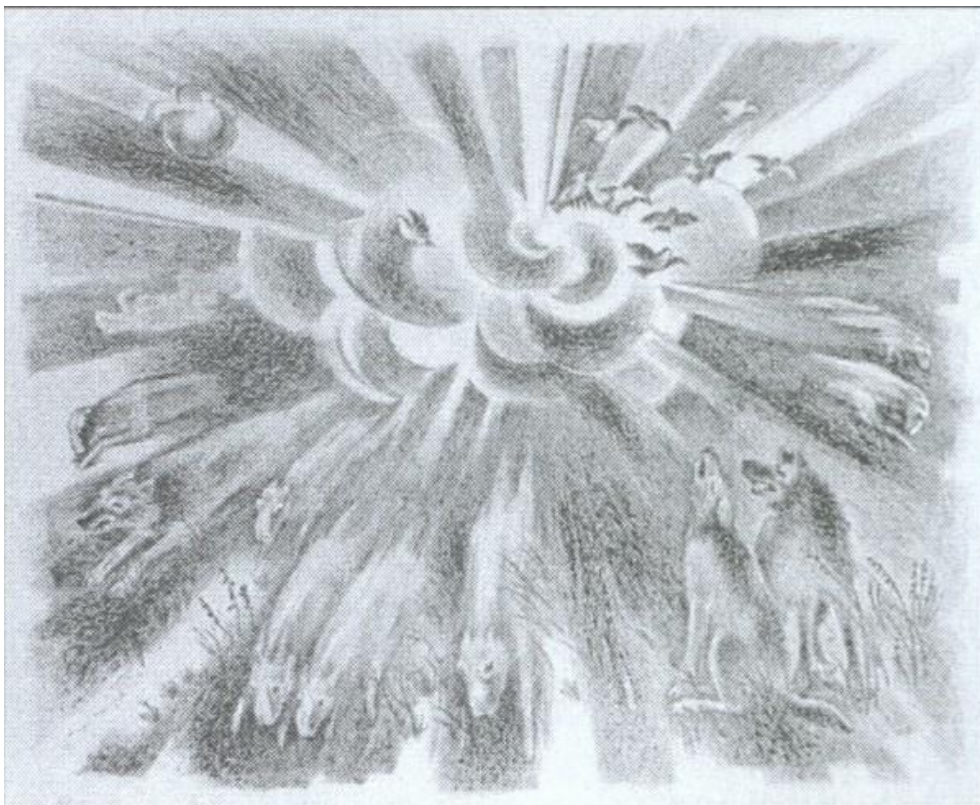
A fiait kereső anya (olajpasztell)

Család (pasztell)

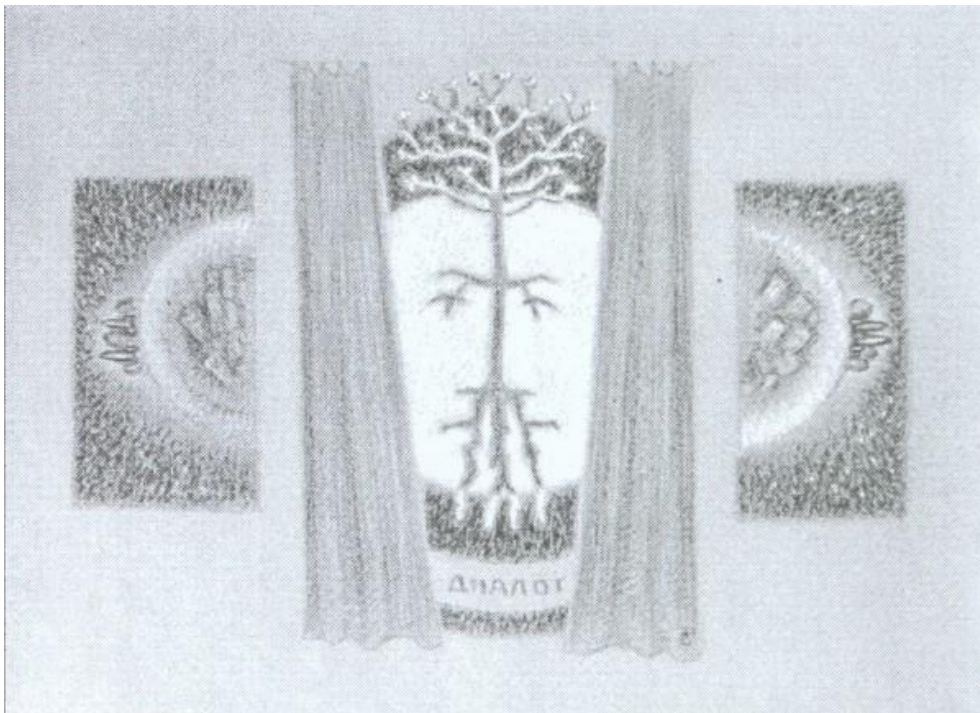
A kegyetlenség áldozatai (pasztell)

Senki neked, ha te nem magadnak (litográfia)

Huszadik század (pasztell)

Párbeszéd (pasztell)

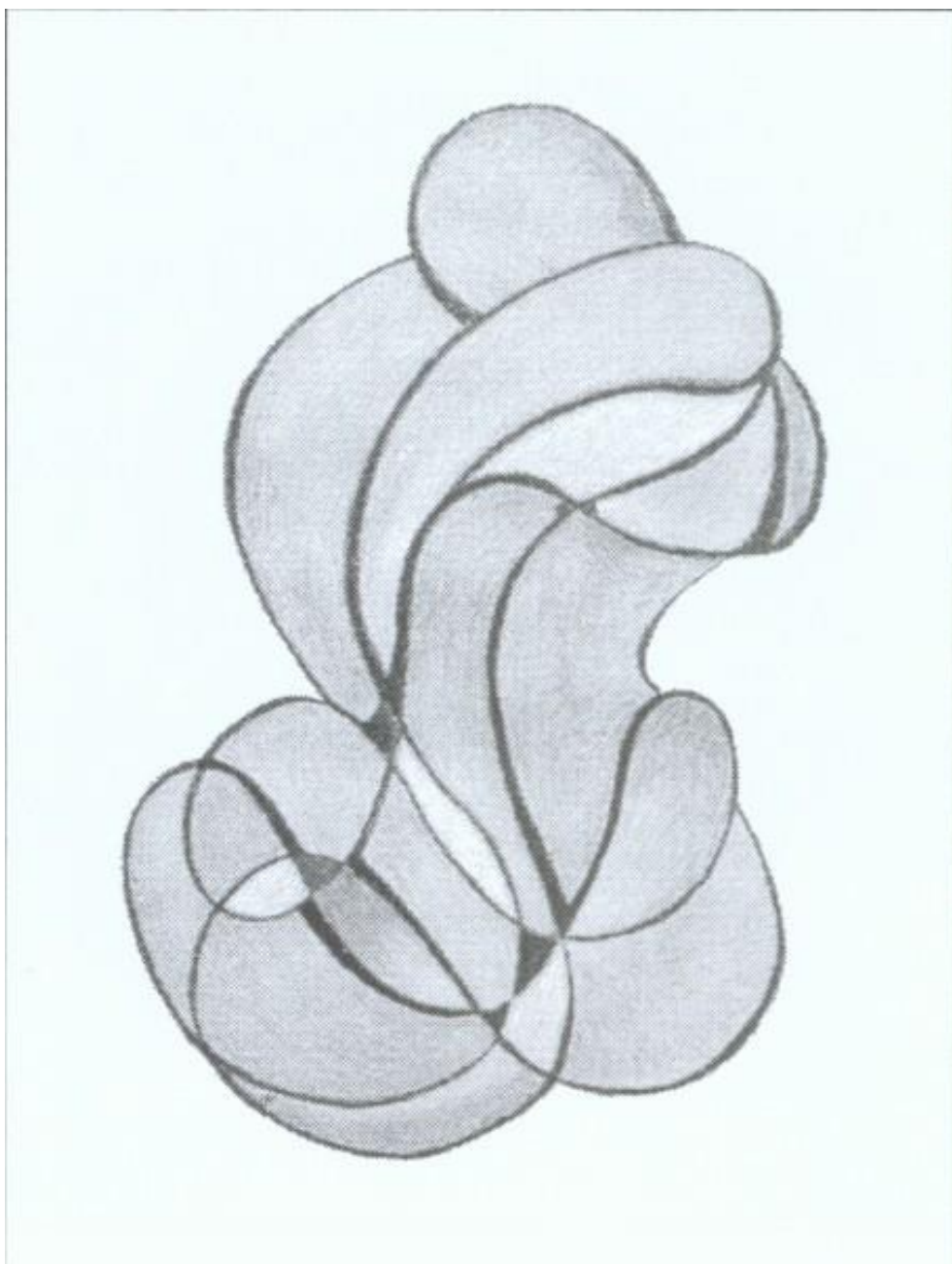
Pusztai monda (litográfia)

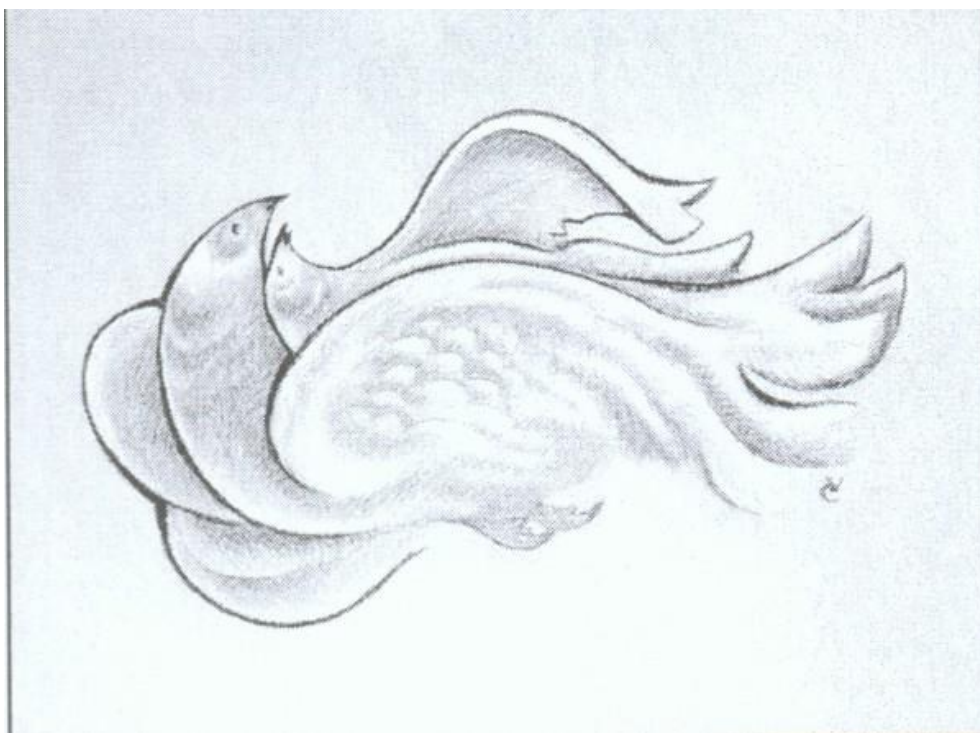
Hazardjáték (litográfia)

Peresztrojka (pasztell)

Találkozás (pasztell)

Repülés az életen át (pasztell)